№ 57 Յունիսի 2 Շաբաթ | 1884 | Յունիսի 2 Շաբաթ № 57

ՏԱՍՆ ԵՒ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարվանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Պարգևների նշանակութիւնը ազգային դպրոցներում: Ներքին լուրեր: ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Նամակ Թիւրքիայից:— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: Աչքակապութիւնը մամուլի մէջ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՐԳԵՒՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՄ

—

Պարգևների ու պատիժների հարցը ազգային դպրոցների մէջ այնքան մօտ են միմեանց և այնքան նշանաւոր, որ խօսելով մէկի մասին, չէ կարելի աչքաթող անել միւսը. սակայն ես մտադիր եմ այս անգամ խօսել միմիայն պարգևների նշանակութեան մասին, որ դասախօսել է մեզ՝ իմ ուսանողութեան ժամանակ Ս. Պետերբուրգի ուսուցչական ինստիտուտի դիրեկտոր՝ Սենտ-Իլերը, թողնելով պատիժների հարցը առանց քննութեան, որովհետև դրա մասին բաւական խօսվել է մամուլի մէջ և մանաւորապէս գեղեցիկ կերպով բացատրել է պ. Հ. Ղուկասեանցը Հայոց ընդհանուր ուսուցչական ժողովում: Պատիժների մասին, ինչպէս ասացինք, բաւականի ասված ու գրուած է. ինչ ասենք այժմ պարգևների մասին, որոնցով այժմ քաջալերում են աշակերտաց ոչ միայն դէպի ուսումն ու կրթութիւն, այլ և դէպի բարոյականութիւնը: Պարգևների տեսակին, ինչպէս յայտնի է, պատկանում են բերանացի գովասանքներ, գովասանական թղթեր, զանազան մրցանակներ, տեղափոխութիւնը աշակերտին ցածր տեղից՝ բարձր տեղ, իրաւունք տալը յառաջադէմ աշակերտին, որ տարեկան քննութիւնից ազատվի և այլն և այլն:

Առաջուայ դպրոցներում պարգևաբաշխութիւնը մեծ ընդունելութիւն էր գտած, իսկ այժմեան նորակազմ դպրոցներում շատ քիչ ընդունելութիւն է ստացած և եթէ մի քանի տեղ նա գոյութիւն ունի, այն էլ գուցէ անցեալի յիշատակը չը կորցնելու դիտաւորութեամբ: Առհասարակ պարգևները մի յայտնի մտքով վեր առած՝ շատ օրինական են, ինչպէս օրինական են մի յայտնի մտքով և պատիժները. բայց աշակերտին մի բան ընծայելու կարևորութիւն չը կայ. հասարակ, բերանացի գովասանքը աւելի շատ կարող է աշակերտի մէջ զարթեցնել քաղցր զգացմունք, քան թէ ամեն մի ընծայ: Մի և նոյն ժամանակ դժուար էլ է ընծան (գրքով կամ ուրիշ նիւթերով) աշակերտների ցոյց տուած ծառայութիւնների հետ համակշռել: Ապա ուրեմն աւելի լաւ է կամ բերանացի գովել աշակերտին նորա յառաջադիմութեան համար և արտայայտել այդ գովասանութիւնը լաւ թւանշաններ դնելով, կամ թէ տալ նորան մի գովասանական վկայական և վերջապէս, եթէ ուսուցիչը պարգևաբաշխութիւնը կարևոր է նկատում, տարուայ վերջում կարող է լաւ աշակերտներին գրքերով պարգևատրել: Այդ դէպքում գըլխաւոր ուշադրութիւնը պիտի դարձրած լինի ոչ թէ գրքի ու նորա կազմի թանգութեանը, այլ նորա բովանդակութեանը, որ պիտի յարմարեցրած լինի, ըստ չափու կարողութեան աշակերտի ցանկութեանը ու ճաշակին: Բայց մի ուրիշ մտքով վերցրած՝ պարգևաբաշխութիւնը սաստիկ գրգռում է աշակերտի փառասիրութիւնը և ինքնասիրութիւնը. եթէ փառասիրութիւնը զարթեցնում է նորա մէջ սէր դէպի աշխատանք, այն էլ այն նպատակով, որ բաւականութիւն տայ իր եսին, այդ հանգամանքում նա աշխատանքի արդեանց մէջ տարբերութիւն չէ նկատում, օգտի ու վնասի, բարու ու չարի մէջ զանազանութիւն չէ տեսնում,—լաւ է և օգտաւէտ է այն ամենը, ինչ որ իր ես-ին է ծառայում: Չը խօսելով դեռ այդ սիստեմայի բարոյական անկարողութեան վրա, չէ կարելի ասել, որ նա օգտաւէտ է մինչև անգամ ուսման կողմից: Փառասիրութիւնը չէ կարող տանել աշակերտին դէպի ճշմարիտ գիտութիւնը. վերջինս կարող է յաջող ընթացք ունենալ այն դէպքում, երբ մարդս առանց ակնկալութեան գործին անձնատուր է եղած բոլոր սրտով: Բայց փառասիրութիւնը թոյլ կը տայ աշակերտին անձնատուր լինել այն առարկային, որ պիտի ուսումնասիրէ: Ոչ. փառասիրութիւնը կամենում է ուսմամբ համնել պատւի. նորա նպատակը միմիայն պատիւ վայելելն է, իսկ ուսումն—միջոց: Տեսէք թէ ինչպէս է սովորում փառասէր աշակերտը. նորա համար մի և նոյն է, ինչ տաք, նա կը սովորէ, միայն թէ համնի իր ցանկալի նպատակին: Այն ինչ ազնիւ ու բարեխիղճ աշակերտը աւելի լրջօրէն է նայում իր առարկայի վրա, նա կամենում է իր գործը լաւ տանել, առանց մտածելու թէ ով է իրանից բարձր կամ ցածր նստած: Փառասիրութիւնը վնասակար է և ուրիշ կողմից. նա զարգացնում է մի քանիսների մէջ ինքնավստահութիւն, իսկ միւսների մէջ այն համոզմունքը, թէ իրանք մի անգամ ընդ միշտ բնութիւնից վիճակված են մարդկային ստոր արժանաւորութեան: Բայց շատերը ասում են թէ պարգևները առհասարակ նախազգուշացնում են աշակերտին վատ յանցանքներ գործելուց—նա կամաչի յանցանք գործելուց պարգև ստանալուց յետոյ. բայց հէնց այդ ամօթն է վատ—աշակերտը պիտի ամաչի ոչ թէ յանցանք գործելուց, այլ նորանից, որ նա այնուհետև պարգև չը պիտի ստանայ, և ապա ուրեմն կարող է պատահել, որ աշակերտը իր բոլոր կեանքը կը նուիրէ նորան, որ պարգևներ ստանայ միշտ:

Թւանշանների հարցը, որի մասին որ պիտի խօսենք այս րոպէիս, կարելի է յաւելուած համարել նախընթաց ասածներիս: Թւանշանների երևալը ու նորանց գործածութիւնը շատ բնական է. նորանք արտայայտում են այն թէ՝ ուսուցիչը մինչև ո՞ր աստիճան բաւական է իր աշակերտից: Թւանշանների վրա է հիմնված, ինչպէս յայտնի է, աշակերտին դասատնից դասատուն տեղափոխելու, մի յայտնի վկայական կամ պարգևներ տալու իրաւունքը: Ուսուցչի համար ես թւանշաններ դնելը շատ հարկաւոր է, որովհետև աշակերտի յառաջադիմութեան ճիշտ և անկողմնապահ գնահատութիւնը կարող է ուսուցչին հաւատարմութիւն ընծայել միշտ, և՛ ընդհակառակն, ուսուցչի և աշակերտի մէջ պատահած վատ յարաբերութեանց ամենագլխաւոր պատճառն շատ անգամ այն է լինում, որ ուսուցչի դրած թւանշանները աշակերտի իսկական գիտութեան համապատասխան չեն լինում: Գրեթէ բոլոր դպրոցներում թւանշաններ դնում են վարքի մասին, իսկ մի քանիսներում—և աշխատասիրութեան մասին:

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ԱՉՔԱԿԱՊՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՄՈՒԼԻ ՄԷՋ

—

Միմիայն մեր մէջ կարելի է տեսնել, որ երբ որ և է հարցի վերաբերմամբ մի խօսող, մի կարծիք յայտնող, մի ձայն բարձրացնող է լինում, որքան էլ ուղիղ, արդար և իրաւացի լինի նա, հակառակորդները նորա ձայնը խլացնելու համար, ընթերցողների աչքում այդ գրուածքի նշանակութիւնը՝ իբրև թէ՝ գցելու համար, թողնում են գըրվածքը, խօսքը, ձայնը առանց հերքելու և ամենայն ճիգ թափում են, որ խօսողին, գրողին հըրապարակից բ ա ր ա կ ն ե ր ո վ փախցնեն:

Այդ մարդիք ունեն իրենց անձնական օրգանները հասարակութեան փողով հիմնած և ահա այդ օրգանների միջոցով, որտեղ գրողն էլ են իրենք, ջնջողն էլ, փոխանակ լուրջ կերպով մի հարց ուսումնասիրելու, անկեղծութեամբ քննելու և հակառակ կողմի յայտնած մտքերը եթէ սխալ են՝ հերքելու և այդպիսով զուտ ճշմարտութիւնը հըրապարակ հանելու, այդ մարդիքը փախուստ են տալիս ասպարէզից և ի մխիթարութիւն իրենց մի քանի կոյր ընթերցողների բաւականանում են մի քանի անվայել յիշոցներ ասել, մի քանի ստախօսութիւններ և զրպարտութիւններ բարձել իրենց հակառակորդների վրա (ինչպէս մահմետականները իրենց կրօնակիցներին քրիստոնեաների դէմ գրգռելու համար ասում են «նորանք մեր կրօնը հայհոյեցին») և շատ շատ այդ հակառակորդի պաշտօնը, տեղը, հասակը՝ ազգը և անունը գըրել, թէև այդ անունը մի նշանաւոր և յայտնի անուն էլ չէ ոչ իր սխրագործութիւններով և ոչ մեծագործութիւններով որ ծանօթ և հետաքրքրելի լինի ընթերցողների համար: Հարցը մնում է հարց, խնդիրը—անլուծանելի, ընդհանուրից անցնում են մասնաւորի, խօսողը ստիպված է լինում, իրան պաշտպանելու համար, ինքն էլ ակամայ դնալ իր հակառակորդի ճանապարհով. ընթերցողներն էլ, որոնք միայն հանդիսականներ են, շատերը թողնում են դրանից և իրենց գործով զբաղվում, որովհետև այդ խնդիրները հասկացող մարդուն չեն հետաքրքրի, բայց շատերն էլ հետեւում են այդ մանրակրկիտ կատակերգութեանց չամ և չամ հեռու թողելով այն խնդիրը, որից այնքան ճարպկութեամբ փախուստ են տուել մեր հասարակական գործիչները և կարողացել են հասարակութեան աչքը թող փչելով նորանց էլ մոռացնել տալ բուն խնդիրը և խնդրիգաներով, հայհոյանքներով, սրախօսութիւններով և ֆրազներով կերակրել նորանց:

Ահա այս ընթացքը մեր մամուլի մէջ անուանվում է «ա չ ք ա կ ա պ ո ւ թ ի ւ ն» և շնորհիւ այդ աչքակապների հայ մամուլի վարկը օրըստօրէ ընկնում է:

Շնորհիւ այդ աչքակապների է, որ այսօր էլ ես ստիպված եմ հակառակ իմ կամքի «Մշակ»-ի էջերը լցնել մի քանի հերքումներով և յայտնութիւններով ու զբաղվել անձնական ընդդիմախօսութեամբ, որը լուրջ ընթերցողին շատ քիչ կը հետաքրքրէ, բայց ճշմարտութիւնը ստութիւնից որոշելու համար ստիպված եմ այդ անել:

I

«Մշակ» լրագրի № № 47, 48 և 49 հրատարակվեցաւ «Հաշիւ տեղական հայ մամուլի կաթողիկոսական խնդրում կատարած գործերի» վերնագրով մի յօդուած:

«Մեղու» և «Նոր-Դար» լրագիրների խմբագիրները, հայ լրագրութեան այդ «երկու Այաքս»-ները հանդէս եկան հանելուկը լուծելու թէ ինչ բան է արդեօք «Հաշիւ» գրուածքը և իրենց խորին համոզմամբը այսպէս լուծեցին. «կամուրջ, կամուրջի տակը պոչ, պոչի վրա ոչխար...» ճիշդ այսպէս լուծեցին հանելուկը և Այաքսների պէս աչքները պլշած, բերանները բաց միմեանց երես նայելով սպասում են որ մրցանակ ստանան, այնքան հմտութեամբ և սրախօսութեամբ խնդիրը լուծած լինելուն համար:

Փոխանակ այդ գրուածքը հերքելու և ճշմարտութիւն հրապարակ հանելու, պ. պ. Սիմէօնեան և Սպանդարեան աւելի լաւ համարեցին հայհոյել և «թափել իրենց բերաններից այն ամենը, ինչ որ պարունակում է երենց մէջ»: *)

Միզադրում են ինձ այս պարոնները իբրև թէ ես նորանց հայհոյել եմ, բայց ես նորանց չեմ հայհոյել և երբէք չեմ էլ թոյլ տալ ինձ որ և իցէ մի մարդու հայհոյել: Իսկ եթէ մէկի կամ միւսի համար ասել եմ «ստախօս», «զրպարտիչ», «խարդախ», «խաբեբայ», «սոփեստ» խօսքերը,—այդ բոլորը ես հաստատել եմ փ ա ս տ ե ր ո վ և ի ր ե ր ը ի ր ե ն ց ե ր և ո յ թ ն ե ր ի ց դ ա տ ե լ ո վ ու յետոյ այդ ածականները նորանց տուել և ոչ թէ ձրի եմ բաժանել «Նոր-Դար»-ի և «Մեղու»-ի պէս:

Երբ մի մարդ սուտ է խօսում, զրպարտում է ուրիշին, խաբում է, հասարակութեան աչքը թող է փչում, հետևաբար նա ստախօս է, զրպարտիչ է, խաբեբայ է և աչքակապ և այս ածականները երբէք նորանց համար հայհոյանք չէ, այլ նորանց բուն պատկերն է. յիմարին—յիմար ասելը հայհոյանք չէ, հայհոյանքը՝ հանճարին—յիմար և յիմարին—հանճար անուանելն է:

Ես հայհոյած կը լինէի պ. պ. Սիմէօնեանին և Սպանդարեանին, Ստ. Փափազեանին և Աբր. Այվազեանին եթէ ասած լինէի, որ նորանք կաթողիկոսական խնդրում ազնիւ, անաչառ, անշահասիրութեան և առանց կրքերի արբշռութեան են վարվել, բայց ես երբէք այդպիսի բան չեմ ասել, ուրեմն ի զուր են ինձ զրպարտիչ անուանում: Ես միայն ասել եմ ինչ որ նորանք իսկապէս են և ասածներս հաստատել փաստերով, ուրեմն ես միմիայն ճշմարտութիւն եմ խոստովանել:

Այստեղ մի երկու խօսք պէտք է ասեմ, որոնց վրա դարձնում եմ մանաւանդ պ. Սիմէօնեանի ուշադրութիւնը: «Հաշիւ» վերնագրով յօդուածս միմիայն կաթողիկոսական խնդրի վերաբերմամբ է, ի զուր էք դուք հին հաշիւներ մէջ բերում, այդ ինձ վերաբերեալ չէ, մանաւանդ որ հին մեռածներն վաղուց թաղվել են: Քիչ է մնում որ ասէք՝ наши предки Римъ спасли.

Իմ խօսքս կաթող. խնդրի վերաբերմամբ է, իսկ այդ խնդրում դուք կամենում էիք մի այնպիսի քար գցել ջուրը, որը հինգ միլիոն հայ միասին չը պիտի կարողանային հանել ջրից, դուք կամենում էիք մի անձի փառքի համար զոհել ընդհանուր ազգի անդորրութիւնը: Բայց Աստուծոյ ողորմութեամբ այդ չը յաջողվեցաւ՝ ձեզ: Բայց եթէ դուք առաջ այս արիք, այն արիք—այդ բոլորը վաղուց անցել են և իմ խօսքս էլ դրանց համար չէ, այլ ներկայիս համար, օրվայ խնդրի համար. այսօր ինչ կամեցաք անել—այդ գիտէ ամեն հայ (նաև շատ օտարներ):

Շատ ծիծաղելի է, որ երբ պ. պ. Սիմէօնեան և Սպանդարեան դժուար տեղն են ընկնում, տաճկաց սուլթանների պէս Ջ հ ա թ են հրատարակում իսկոյն՝ ամբոխի մոլեռանդութիւնը գրգռելու համար:

Պ. Սիմէօնեանը ասում է որ «կաթող. ընտրութեան հարցում մեր յանցանքն է որ հանգամանքների հեղեղի ընթացքին հետևած չենք չողոքորթութեամբ և չահախնդրութեամբ» (միթէ): Ուրեմն պ. Սիմէօնեանց, դուք էլ ձեր «խորին համոզմամբ» էք գործել, այնպէս չէ՞: Շատ բարի:—Բայց եթէ դուք այդպիսի այլանդակ «խորին համոզմունքներ» ունէք կաթող. ընտրութեան վերաբերմամբ, ինչու չէք թոյլ տալիս որ Ամիրխանեանցներն էլ դաւանութեան վերաբերմամբ իրենց խորին համոզմունքներն ունենան:

Ինչո՞ւ չը թոյլ տանք որ Յազկերտները և Լէնկթէմուրներն էլ մինչև անգամ իրենց «խորին համոզմունքներն» ունենան առանց անիծվելու և պատմութեան մէջ դատապարտվելու: Մոլեռանդ «համոզմունքներ»՝ որոնցից առաջնորդված հարիւր հազարներով անմեղ զոհեր խողխողեցին այս աշխարհաւեր կործանիչները միմիայն իրենց այլանդակ և տմարդի «խորին համոզմանց» շնորհիւ:

Բայց եթէ ձեզ, պարոններ, դիւր չէ եկել այդ «Հաշիւ»-ը և շատ տգեղ, անպիտան, անշնորք է, այդտեղ ոչ «Հաշիւն» է մեղաւոր և ոչ նորա գրողը, այլ դուք. Կրիլովի հայելին չէ մեղաւոր որ կապիկի պատկերը նորա մէջ տգեղ է երևում, այլ կապիկն է մեղաւոր, որովհետև հայելին ցոլացնում է իր մէջ միայն դիմացի առարկայի պատկերը, ինչպէս «Հաշիւ»-ը ձեր գործերը:

«Մեղու»-ի խմբագիրը այդ գրուածքը կարդալուց յետոյ «Ո՛ւֆ» է բացականչում և նորա խօսքերը կրկնում է «Նոր-Դարի» խմբագիրը: Գիտեմ, պարոններ, գիտեմ թէ որքան անկեղծ է, որքան

---

*) «Նոր-Դար» լրագրի № 72 նշանաւոր հայհոյանքն է, որը յետ եմ դարձնում իր խմբագրին, այն նոր սերունդ կրթող խմբագրին, որին Շուշուց տիկիններ և օրիորդներ շնորհակալութեան ուղերձներ են ուղարկում, անշուշտ այսպիսի նորանշար գեղեցիկ խօսքերի համար...:

Բայց որովհետև այդ թուանշանները չունեն բարձր նշանակութիւն, ուստի մենք կը խօսենք այստեղ այն թուանշանների մասին, որոնցով յայտնվում է աշակերտաց յառաջադիմութիւնը այս կամ այն առարկայի մէջ: Թուանշանների ծագումը երկու է, ապա ուրեմն երկու նշանակութիւն ունեն և հետևապէս երկու սիստեմա, այն է 12 թուանշանի և 5 թուանշանի սիստեմա:

5 թուանշանի սիստեման ծագում է շատ հին եղանակից, որով նշանակում էին աշակերտների յառաջադիմութիւնը: Դեռ միջին դարերում աշակերտների յառաջադիմութիւնը ուսուցիչը կը նշանակէր լատինական բառերով—bene, male և այլն. յետոյ այդ փոխեցին գերմանական gut, և այլն բառերով. նկատելով որ այդ նշանացոյցերը գրեթէ ամեն ժամանակ միանման են լինում, այն ժամանակ մտածեցին դրանց փոխարինել թուանշաններով: Մի և նոյն ժամանակ պահանջ զարթեցաւ բաժանել աշակերտաց դասակարգերի, առաջին դասակարգին յատկացնելով լաւերին, երկրորդ դասակարգին—միջակներին և երրորդ դասակարգին—վատերին: Ուրեմն թուանշանների ամենահին սիստեման Գերմանիայում կարելի է համարել այն, որի կազմութեան մէջ մտնում են հռովմէական I, II և III թուանշանները, և ամենաբարձր թուանշանը I-ն էր համարվում: Բայց որովհետև աշակերտների մեծամամասնութիւնը պատկանում է ամեն ժամանակ միջին դասակարգին, ուստի բարւոք են դատել այդ դասակարգի մէջ մտցնել էլի բաժանումներ և այդպիսով գոյացել է մի սիստեմա, որը այժմ շատ տարածված է Գերմանիայի միջնակարգ դպրոցներում, այն է I, Ia, II, IIв, III, այսինքն իսկապէս 5 թուանշանի սիստեման, միմիայն հակառակ տեսքով: Այդ սիստեման առաջարկում է Պրուսիայի ազգային լուսաւորութեան նախարարը բոլոր իր իրաւասութեան տակ գտնված գիմնազիաների վարչութեանցը իր 1858 թուականի շրջաբերականով: Գերմանացիք և մինչև այժմս էլ գլխաւորապէս այդ սիստեման են գործ ածում, թէև նոքա թուանշանների մասին չունեն օրէնքի զօրութիւն ստացած պաշտօնական յայտագիր, և իւրաքանչիւր դպրոց ունի իրաւունք իր ստեղծած սիստեման գործադրել, բայց նախարարութիւնը թուանշաններին այնքան մեծ նշանակութիւն չէ տալիս. նա պահանջում է աւելի մանրամասն տեղեկութիւն աշակերտի մասին, որ արտայայտվում է մի քանի բառերով:

Կէօնիկսբերգի գիմնազիոնի դիրեկտոր Գոտհօլդը 1843 թ. իր ուսումնարանի տարեկան հաշւետվութեան մէջ մանրամասնօրէն խօսում է թուանշաններ դնելու մասին և բացի յիշեալ դասակարգերը ցոյց տուող թուանշաններից նա ցոյց է տալիս դեռ աշակերտաց կարգը իւրաքանչիւր դասակարգի մէջ: Բայց այդ սիստեման քիչ է տարածված Գերմանիայում: Պէտք ասել, որ թուանշանները առհասարակ Գերմանիայում չունեն այն նշանակութիւնը, ինչպէս Ռուսաստանում:

12 թուանշանի սիստեման ծագում է Բազէդոկի Ֆիլանտրոպինի օրէնքներից, որտեղ աշակերտը իւրաքանչիւր լաւ պատասխանի համար ստանում էր մի քանի գնդակներ և շաբաթուայ վերջում այն աշակերտը, որի մօտ շատ գնդակներ կերևային, պարգև կը ստանար: Յետոյ գնդակների թիւը, որ կարելի է մի անգամից տալ աշակերտին, սահմանափակեցին 12-ով, իսկ յետոյ գնդակներ էլ չէին տալիս աշակերտաց, այլ գրում էին միայն այն բալերի գնդակների թիւը, որ պիտի տային աշակերտին իւրաքանչիւր պատասխանի համար: Այդ գնդակների (կամ կէտերի) թւով որոշվում էր աշակերտի յառաջադիմութիւնը ու նրա իրաւունքները: Այդ սիստեման ընդունված է միմիայն Գերմանիայի մի քանի օրիորդաց պանսիոններում և այլն: Ֆրանսիայում նա մինչև այժմս էլ լաւ գործադրվում է: Ռուսաստանում այդ սիստեման մտցրած է եղել Եկատերինա II-ի ժամանակ, երբ որ Բէցկին սաստիկ հետաքրքրված էր Ֆիլանտրոպինով, և նրանով օգտվում էին զինուորական ուսումնարաններում և օրիորդաց ինստիտուտներում:

Այդպիսով թուանշանների սիստեմաները երկու ծագում ունեն: Առաջին 5 թուանշանի սիստեման ցոյց է տալիս միայն աշակերտաց դասակարգերը, և այդ պատճառով նա նպատակ չունի ճիշտ կերպով որոշել իւրաքանչիւր աշակերտի յառաջադիմութիւնը, այլ միմիայն բաժանել աշակերտաց խմբերի՝ ըստ յառաջադիմութեան: Միւս սիստեման, ընդհակառակն, ձգտում է ճիշտ կերպով որոշել իւրաքանչիւր աշակերտի յառաջադիմութիւնը թուանշանների թւով: (Մի քանի դպրոցներում, օրինակ արտիլլերիական դպրոցներում առաջուց գործ էին ածում 50 թուանշանի սիստեման): Այնու ամենայնիւ ներկայումս այդ տարբերութիւնը մեծ չէ: Այն դպրոցները, որտեղ ընդունված է 5 թուանշանի սիստեման, փոխել են թուանշանների կարգը, փոխել են բանի էութիւնը, այսինքն մտեցել են 12 թուանշանի սիստեմային. բացի դրանից շատ անգամ գործ են ածում $^1/_2$, $^1/_4$, —, +, և այդպիսով բոլորովին աղճատում են դասակարգերի իսկական միտքը ու նշանակութիւնը և լրացնում պակասորդ բալերը: Պարզ է, որ դասակարգերը ցոյց տուող I, II, III, IV, V թուանշանները, ինչպէս քանակական թուական չեն, այլ դասական (առաջին, երկրորդ երրորդ և այլն) և այդ պատճառով նրանց գումարելը, միջին թիւ դուրս բերելը նշանակութիւն չունի բոլորովին: Սիստեմայի կարգը փոխելով, փոխում ենք մենք և թուանշանների միտքը—այն ժամանակ նրանք ցոյց են տալիս բալերի թիւը և նրանց վրա կարելի է կատարել զանազան գործողութիւն:

12 թուանշանի սիստեման նոյնպէս հեռացել է իր սկզբնական նշանակութիւնից, սահմանափակելով կէտերի կամ թուանշանների թիւը, այնպէս որ երկու սիստեմաների միջի տարբերութիւնը շատ աննշան է. միմիայն մի քանի ռուսաց օր. դպրոցներում թուանշանների առաջուայ նշանակութեան հետքերը դեռ մնում են. այսինքն աշակերտուհիների իրաւունքները պարգևներ ստանալու համար այն թուանշանով, որ ստացվում է ուսման վերջին երկու տարուայ համար ստացած տարեկան ու քննական բալերը գումարելուց: Մեր սիստեման յառաջ է եկել առաջնից (դասականից), բայց երկրորդ սիստեմայի ազդեցութեան տակ կորցրել է առաջին սիստեմայի բնաւորութիւնը: Թուանշանների գործածութիւնը քաղաքային դպրոցներում շատ քիչ նշանակութիւն ունի, ըստ որում ուսուցիչը այնտեղ միջոց ունի ամեն օր ստուգել աշակերտաց գիտութիւնը և հետևել նրանց վարք ու բարքին և եթէ թուանշանները այդ տեսակ դըպրոցներում գործ են ածում, այն էլ աշակերտին խրախուսելու համար: Թուանշանները արտայայտում են ուսուցչի կարծիքը՝ թէ ինչպէս է սովորում աշակերտը և ինչպէս է իրան պահում դըպրոցում. ուրեմն թուանշանները աշակերտների համար կարող են համարվել կամ պարգև և կամ պատիժ: Ուրիշ նշանակութիւն ունեն այն թուանշանները, որոնք դնվում են բաւական երկար ժամանակաշրջանից յետոյ: Այդ թուանշանները պիտի դնել աշակերտին՝ միշտ համեմատելով այն գիտութեան հետ, որ պիտի լինի դասատանը թուանշաններ դնելու ժամանակ: Ուսուցիչը պիտի իր համար կազմէ մի իդէալական մտապատկեր այն գիտութիւնների մասին, որ պիտի ունենան աշակերտները մի յայտնի ժամանակ և համեմատել աշակերտների իսկական գիտութիւնը այդ որոշեալ գիտութեան հետ: Լինում են և այնպիսի աշակերտներ, որոնք, ճշմարիտ է, սաստիկ աշխատում են, բայց այնու ամենայնիւ նրանց գիտութեան յառաջադիմութիւնը ստոր է որոշեալ գիտութեան աստիճանից. բայց և այդ դէպքում ուսուցիչը պիտի գնահատէ նրանց յառաջադիմութիւնը այնպէս, ինչպէս ասվեցաւ վերևում, թէև ի հարկէ, պիտի ի նկատի առնել և այդ աշակերտաց աշխատասիրութիւնը, նրանց անհատական բնաւորութիւնը և այլն: Թէև այդ բոլոր ասածները պարզ է ինքն ըստ ինքեան, առանց բացատրութեան, բայց այնուամենայնիւ շատ անփորձ և երիտասարդ ուսուցիչներ սխալվում են այդ դէպքում: Անփորձ ուսուցիչները ամեն ժամանակ շատ մեծ ուշադրութիւն են դարձնում աշակերտների անձնական յատկութեանց վրա: Պատահում է այնպէս, որ աշակերտը շատ ընդունակ է, բայց և այնպէս շատ ծոյլ. ուսուցիչները և գլխաւորապէս անփորձները այդ տեսակ աշակերտին վատ թուանշան են դնում: Դա արդարութիւն չէ, ուսուցիչը այնուամենայնիւ պէտք է գնահատէ այդ տեսակ աշակերտի իսկական գիտութիւնը: Շատ անգամ պատահում է այնպէս, որ աշակերտը տուած դասը լաւ է պատրաստել, բայց անցեալից ինչ ինչ բան մոռացել է, այդ պատճառով էլ ուսուցիչը դնում է նրան վատ թուանշան: Այդ կողմից մանաւանդ սխալվում են լեզուների դասատուները: Ուրիշ բան է ամսական թուանշանները դնելու ժամանակ. այստեղ ուսուցիչը պարտական

ի սրտէ է ձեր այդ բացականչութիւնը: Այդ երկար գրուածքի (ինչպէս անուանում էք) ամեն մի ճըշմարտութիւնը մի մի ապտակ է ստութեան երեսին և ես գիտեմ թէ այդ բարոյական ապտակները որքան ցաւեցրած կը լինեն ձեր սրտերը, բայց ինչ արած, ես չէի կարող ձեզ շողոքորթել և ճշմարտութիւնը ու ձեր իսկական պատկերը ծածկել, ես այդ արուեստը չը գիտեմ:

Եթէ այդ գրուածքի լեզուն եղել է կծու, խիստ—այստեղ դարձեալ դուք էք մեղաւոր, որովհետև դուք ցոյց տուիք որ ուրիշ կերպ խօսել չը գիտէք, ուրիշ լեզու չէք հասկանում, վասնորոյ ձեր ընդդիմախօսները ստիպվեցան ձեր լեզուով խօսել ձեզ հասկանալի լինելու համար: Եթէ դուք սկզբից թողնէիք ձեր ազեղ և նենգամիտ խօսքերը, ձեր սոփեստութիւնները և զրպարտութիւնները, անարգանք չը սփռէիք ամեն տեղ, կեղտ և ցեխ չը ցցէիք ամեն մի մարդու վրա, եթէ Խրիմեաններ և Ներսէսներ, Ազգային ժողով և սահմանադրութիւն, մամուլ և հրապարակախօսներ չը զըրպարտէիք, չը հայհոյէիք, չանարգէիք, այլ ամենայն քաղաքավարութեամբ, բարեխղճութեամբ և առանց չարամտութեան ձեր կարծիքները և «խորին համոզմունքները» յայտնէիք՝ ո՞վ պիտի յանդգնէր ձեզ դէմ կծու լեզու գործ դնել և խիստ խօսքեր գրել—հաւատացէք որ ո՛չ ոք: Բայց որովհետև դուք այդպէս չարիք, վասնորոյ ձեր դէմ զինեցիք ձեր ընդդիմախօսներին ձեր յատուկ զէնքերով: Եւ շատ վատ արիք:

II.

«Մեղու» և «Նոր-Դար» լրագիրները՝ ամօթը և պատկառանքը մի կողմը դրած, իրենց աչքի գերանը թողած՝ մեղադրում են ուրիշներին զրպարտութեան և հայհոյանաց մէջ և իրենց արածը ուրիշի վրա են բարձում: Բայց ո՞վ աւելի հայհոյել է և զրպարտել քան «Նոր-Դար»-ը և «Մեղու»-ն:

Մի քանի քաղուածք անենք այդ լրագիրներից՝ ցոյց տալու համար նրանց անկիրչոցասէր ճաշակը *):

Ահա պ. Սպանդարեանի խօսքերը իր առաջնորդողներում՝ շպրտած աջ և ձախ, առանց նաև ուղղակի մէկին ասելու, այլ ընդհանրապէս իր հակառակորդներին, ում կուզէ թող կպչէ՝. «վատահոգի շողոքորթներ... զրպարտիչ վատահոգիներ... ոսկորից և մսից չարժուն զանգուածներ, նենգութեամբ առաջ քշված... ստորաքարշ հոգիներ... թշուառ արարածներ... թուլամորթ զրպարտիչներ» և ուրիշ շատ և շատ այսպիսի հրաշալի... բարբաջանքներ:

Ահա «Նոր-Դար»-ի Սլաք ստորագրող թղթակից Այվազեան խաբեբայի խօսքերն էլ, որով այսօր պարծենում է «Նոր-Դար»-ը, բայց որին ինքը պ. Սպանդարեանը «Մեղու»-ի մէջ երկու տարի առաջ խօսք չը մնաց որ չասի.» Դերենցի բրոշուրան—ցնդած քուէ... Հայր Օրմանեանը—չնացի վարդապետ և ներսիսական խմբակի միֆթի... Մինաս Չերազը—ներսիսեան բանակին Դօն-Քիշօտ սպարապետ և հանրածանօթ բաղդախնդիր (ընթերցող, այս վերջին խօսքերը Այվազեան խաբեբան իրա համար չէ ասում, այլ—Մ. Չերազին, չը սխալվէք)... Յ Արշակունին՝ Չերազին հետ միասին՝ կամուրջին երկու կողմը բռնած երեսփոխաններ կը վարձէին... Հայր Մկրեանը կը հրահանգէր միամիտ երեսփոխանները... Խորէն Նարբէյ իր հին դաւանութեան ձեռքով էր խօսում... Ներսէսի առաջի ընտրելի լինելն յայտնվելուց մի մաշված գերասանուհի միայն ծաղիկ զարկաւ... Ժողովուրդը գռեհ անկցի... կործանի...» Մինչդեռ այդ ժողովրդեան համար ապրիլի 2-ի Ազգային ժողովի ընտրութիւնը նկարագրող Կ. Պօլսոյ մի մեծ լրագիր այսպէս է ասում. «երբ խորին լռութեան մը մէջ (Յ. Արշակունին) գռռաց առաջի ընտրելիի անունը՝ Ն ե ր ս է ս Վ ա ր ժ ա պ ե տ ե ա ն, որոտընդոստ ծափահարութեանց անվերջ շռինդ մը սարսեց Մայր եկեղեցւոյ պատմական շէնքն»:

Յետոյ այդ «ազնիւ Սլաքը» Ներսէս պատր. կուսակից երեսփոխաններին «ա գ ա պ ի ղ ծ» անուանելով՝ նրանց ընդդիմախօսութիւնները և բանախօսութիւնները այսպէս է նկարագրում. «Ոմանք դռդռալով, կլափելով և կաղկանձելով, ոմանք անպատկառ ձայնակցութեամբ, լերտաձայն բացագանչութեամբ և զօզանչելով, այլք կարկաչելով, կարկաջելով և պապաչելով, իսկ մաս մալ անգիտակցաբար քղանցքալէզեան ճիչերով.. («Նոր-Դար» № 76):

Ահա թէ ինչ խօսքերով է կիսավայրենի ժողովուրդ կրթում «Նոր-Դար»-ը և ինչպիսի վ ս ե մ գաղափարներ է տարածում...: Եւ այս ու սրանց նման շատ և շատ խ օ ս ք ե ր հրատարակող թերթը, հանրածանօթ Այվազեան խաբեբային ապաստանարան լինող թերթը դեռ համարձակվում է «Մշակ» լրագիրը քարվանսարայ անուանել, ուր այդ և նմանօրինակ թերթերի խայտառակութեան հայելին է միայն ներկայացնում հասկացող հասարակութեան անաչառ դատաստանին:

Այժմ լսեցէք «Մեղուն»-ն ինչ է ասում իր սիրելի կինտօների և միկիտաների անունները՝ յիշելուց յետոյ. «գողութեան համար բանտի դատապարտածներ, տարիներով լրտեսի պաշտօն վարողներ, զրպարտիչներ, ժողովրդեան հարստահարողներ—(յանուն նրա լաւութեան) չահմոլներ, ազգի եկեղեցւոյ, ընտանեաց բարուց խանգարողներն են պտտում և ղեկավարում ամբոխն որ դարդակ կարաս է»: Որքան անկեղծութեամբ, որքան իրաւացի է նկատում պ. Սիմէօնեանը. և այդ ամբոխը, այդ դարդակ կարասը—աւելացնում եմ ես—այսպիսի ղեկավարների գլխին դեռ դափնիներ է դնում և յօբելեաններ տօնում:

Որպիսի՜ բարոյական անկումն:

III.

Այժմ գանք բուն անձնական կէտին, կենսագրական տեղեկութեանցը, որի համար շատ սիրում է խօսել պ. Սպանդարեանը:

Երբ «Մշակում» լոյս տեսաւ «Հաշիւ» վերնագրով յօդուածը՝ Բարօնսկի փողոցի թերթը, փոխանակ մի խօսք, մի բառ, մի կէտ հերքելու, մի սխալ ուղղելու, «իր խելապատառը դարդակեց» իր կոյր կուսակիցներին զուարճացնելու համար և ասեց որ «այդ յօդուած գրողը մի տղայ է... մի պատանի է... մի գործարանում ծառայող է... կամենում է «Նոր-Դար»-ի հակառակորդներին շողոքորթէ... մի ժամանակ էլ մեզ էր ձանձրացնում իւր օդային յօդուածներով...»

1. Ամենից առաջ ասացէք դուք, պ. Սպանդարեան, ձեր աչքում, ձեր «խորին համոզմամբ» գ ր ո ղ ն ունի՞ նշանակութիւն մի լրագրի համար, թէ գ ր ո ւ ա ծ ք ը: Ա՛խր, պարոն, դուք որ ստոյլեան փիլիսոփայութեան հետևող էք անուանում ձեզ, որ գաղափարներ պէտք է տարածէք, որ կիսավայրենի ժողովուրդ պէտք է կրթէք, դուք որ մի լրագրի խմբագրապետ էք, եթէ չէք կամենում դառնալ հողմի առաջ գցած փետուր, եթէ չէք կամենում ծաղրածուի դեր կատարել, պէտք է ունենաք մի նշանաբան, մի սկզբունք, մի դրօշակ, մի ուղղութիւն, մի հաւատ, մի հայեցակէտ: Ուրեմն փոխանակ հայհոյելու և Ոլիմպիական գագաթից ծաղրական չանթեր արձակելու պատասխանեցէք՝ ձեզ համար գ ր ո ղ ը ունի նշանակութիւն թէ գ ր ո ւ ա ծ ք ը:

Եթէ գ ր ո ղ ը ունի նշանակութիւն, ուրեմն ինչու ձեր թերի մէջ Հերմէս—Արգոս—Նոր-Գրող—Համդխական և այլն ստորագրութիւններ կրող մի և նոյն տղան, մի և նոյն պատանին, որ ծառայում է... մօտ, կարողանում է ասպարէզ դուրս գալ և սերունդ կրթել, մտքեր քարոզել, դատափետել մէկին և ուղերձներ կարդալ միւսի համար: Եթէ գրողը ունի նշանակութիւն ինչու Աբրահամ Այվազեանի պէս ամեն տեղից վռնդված խաբեբայ մարդու նամակները Սլաք ստորագրութեամբ հրատարակվում են «Նոր-Դար»-ում, իսկ դուք առանց շառագունելու խրոխտաբար ուրիշ լրագիրների վրա էլ ծիծաղում էք: Եթէ գրողն ունի նշանակութիւն, ինչու ձեր հրամանոց կենսագրութիւնը չը հրատարակեցիք որ հասարակութիւնը իմանայ թէ ո՛վ է «իր միջի միակ մարդը», ինչ անցեալ ունի նա և իր որպիսի բարոյականութեամբ և բարեխառնութեամբ իրաւունք ունի հրապարակախօսի պաշտօն ստանձնել:

Բայց եթէ գ ր ո ւ ա ծ ք ը ունի նշանակութիւն, ինչ իրաւամբ դուք թողնում էք խօսքը, խնդիրը առանց հերքելու (հերքելը դժուար է քան հայհոյելը, հա՛) և հրատարակում իբր թէ «Ձայն ի բաղմացո»-ը մի ծառայող է, մի պատանի է: Ինչու այդ խարանիչումն, ինչու այդ աչքակապութիւնը, ազատամիտ լրագրի խմբագիր:

Բայց, պ. Սպանդարեան, դուք չէիք որ «Նոր-Դար»-ի № 67 ձեր Սլաք թղթակցի Այվազեանը լինելուն համար գրում էիք թէ «Նրա («Նոր-Դարի») համար թղթակցութիւնն ունի նշանակութիւն և ոչ թէ թղթակցի անձնաւորութիւնը: Սլաքին հայհոյելու տեղ աշխատէին հերքել նրա գրածները և այլն և այլն»: Այժմ ձեր թերթի № 65 գրած մի և նոյն խօսքերով ես եմ դիմում ձեզ և հար-

*) Ընթերցողներից ներողութիւն եմ խնդրում...

է իւրաքանչիւր աշակերտի համար լաւ մտածել, գնահատել, համեմատել բոլոր նրա պատասխանները, համեմատելով նրան միւս աշակերտների հետ և միայն այն ժամանակ դուրս բերել որ և իցէ եզրակացութիւն: Երբեք չէ կարելի աշակերտաց շատ խիստ գնահատել, թէև այդ պատահում է այն ուսուցիչների հետ, որոնք ծառայութեան մէջ նոր են մտել: Եթէ դասատան մէջ վատ թուանշանների թիւը շատ է, այն ժամանակ հեգնաբար ասում են՝ թէ ուսուցիչը վատ թուանշանների մեծ մասը իւրաւ է դրել, այսինքն իր յառաջադիմութեան մէջ մեղաւոր են ոչ թէ աշակերտները, այլ ինքը ուսուցիչը, և եթէ վատ թուանշանների գործադրութիւնը շատ երկար է տևում, այն ժամանակ հաստատապէս կարելի է ասել, որ ուսուցիչը իսկապէս վատ է:

Ա. Գալստեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Кавказъ» լրագիրը հաղորդում է, որ Թիֆլիս է ժամանել գերմանական և լեհական գրող Ա ր տ ո ւ ր Լ է յ ս տ ը, որը պարապում է հայկական և վրաց գրականութեան ուսումնասիրութեամբ: Նրա գալու նպատակն է մեր երկրի հետ ծանօթութիւնը:

—

Հինգշաբթի, մայիսի 30-ին, Թիֆլիսի Սոլղատսկի բազար անուանված հրապարակի վրա մեծ հրդեհ կար, որ լափեց խանութների մեծ մասը: Այրվեցաւ նոյնպէս Ներսիսեան դպրոցի հանդէպ գտնվող կարասիք վաճառողների խանութները: Ներսէսեան դպրոցի շինութիւն նոյնպէս վտանգի մէջ էր, բայց հրդեհաշէջների աշխատութեամբ այրվելուց ազատվեցաւ:

—

Երէկ Կ. Պօլսից ստացված մասնաւոր հեռագրից տեղեկանում ենք, որ Ներսէս պատրիարքի հրաժարականը յետ առնելու վերաբերեալ բանակցութիւնները շարունակվում են:

—

ԴԱԶԱԽԻՑ մեզ հաղորդում են հետևեալը. Բարձրագոյն հրամայված է, որ Ղազախի գաւառի գիւղերը իրանց միջից ընտրեն 12 բարեխիղճ անձինք, որոնք կը կազմեն գիւղական վարչութիւն: Գիւղացիք սովորութիւն չունեն առանց բղաւելու, առանց իրար հասկանալու մի բան վճռել, ուստի այդ կարգադրութիւնը շատ նպատակայարմար է: Այժմ գիւղը այդ բաներից զուրկ կը լինի: Ցանկելու անձինք պէտք է խորհեն և վճռեն գիւղական բոլոր գործերը:

—

Նոյն տեղից մեզ գրում են. «Շնորհիւ մեր գաւառի գաւառապետ Աւրիբէկեանցի Ղազախի գաւառը շատ հանգիստ է: Ամեն տարի երբ թուրքերը սար էին գնում (քոչ), ճանապարհների վրա գտնվող հայ գիւղացու արտերն քանդում էին և մարդասպանութիւններ էին կատարում. իսկ այս տարի, շնորհիւ պ. Աւրիբէգեանցի, Ղազախի գաւառի հայերի մի ծեղն անգամ չէ ծակել: Այս տարվայ մայիս ամիսը սարսափելի անձրևային և կարկտային ամիս էր: Ամեն օր համարեա անձրև և կարկուտ էր գալիս: Ամսոյս 27-ին կարկուտ եկաւ Ներքին-Աղդան կոչված գիւղի արտերի վրա և մեծ վնասներ պատճառեց: Եթէ այսուհետև բնութիւնը վնաս չը տայ, արտերը առատ հունձ են խոստանում: Առևտուրը ընկած է ամեն տեղ, ամենքը գանգատվում են, թէ փող չը կայ»:

—

Տեղական ռուս լրագիրները հաղորդում են, որ իր խնդիրքի համաձայն պաշտօնաթող եղած սենատոր Օգօլինի տեղ Թիֆլիսի դատաստանական պալատի նախագահ նշանակված է Մոսկվայի դատաստանական պալատայի դատախազ (պրօկուրօր) Գօնչարով:

—

Դուշէթի հայոց ծխական դպրոցի հոգաբարձութիւնը խնդրում է մեզ տպել հետևեալը. «Դուշէթի հայոց ծխական դպրոցի հոգաբարձուքս, մեր թեմակալ ս. Առաջնորդի միջոցով, ստանալով Թիֆլիսի Բարեգործական Ընկերութեան Վարչութիւնից ի նպաստ տեղւս աղքատիկ դպրոցին յատկացրած յիսուն (50) րուբլ օժանդակութիւնը, պարտք ենք համարում այսու մեր խորին շնորհակալութիւնը յայտնել հրապարակապէս յիշեալ Ընկերութեան Վարչութեան»:

—

ԴՈՒՇԷԹԻՑ մեզ գրում են մայիսի 28-ին. «Ահա երկու շաբաթ է, որ Դուշէթում գրեթէ ամեն օր յորդ անձրևներ են տեղում, որի պատճառով և ցանքերը մեծ առատութիւն են խոստանում, եթէ միայն մինչև վերջ այսպէս յաջող եղանակներ անէ: Միայն մայիսի 1-ին արած ցուրտը և եկած ձիւնը, ինչպէս ասում են, տեղ-տեղ վնասել է պտղատու ծառերին և խաղողի վազերին: Այստեղ գարունը դեռ նոր է սկսվում: Մայիսվայ վարդը դեռ չէ բացվել, այն ինչ տարվայ այս ժամանակին շատ տեղերում պտուղների մի քանի տեսակները դեռ հասած էլ են լինում»:

—

Մեզ գրում են ԴԱԶԱԽԻ գաւառից հետևեալը. «Հարցնում ենք. ինչու, եթէ անտառապահ պահապանին տաս 20 կոպէկ կամ մէկ րուբլ, կարող ես բերել մէկ սայլ չոր փայտ կամ մէկ գերան, իսկ եթէ չը տաս՝ չես կարող: Աւելի լաւ չէր լինի որ մի քիչ բարի մարդիկ կամ, լաւ ես ասել, իրանց ուժով բաւականացող անձինք նշանակէր պ. անտառապետը: Հարցիս ով կարող է պատասխանել, խնդրում եմ պատասխանի»:

—

ԴՈՒՇԷԹԻՑ մեզ գրում են, որ այնտեղ առաջին հարկաւորութեան մթերքները անհամեմատ բարձր գներով են վաճառվում: Առաջին տեսակ հացի Ֆունտը արժէ 5 կ., ոչխարի մսի Ֆունտը 12 կ., տաւարինը—10 կ., հաւը—35—40 կ., չորս ձուն—5 կ., իւղը—35 կ., ձկան Ֆունտը 35—40 կ., Ֆոտոգէնի Ֆունտը 3 կոպէկ: Այդ մթերքներից մի քանիսը եթէ գիւղացիք չը բերեն, Դուշէթի խեղճ դասակարգին չուկայում գնած մթերքներով միանգամայն անհնարին է ապրել:

—

Նոյն տեղից մեզ գրում են. «Ս. Մեռօնը Դուշէթի քահանաների ձեռքում իր գործադրութեան չափը և նշանակութիւնը կարծես կորցրել է: Տեղւոյս քահանաները նորածին մանկան մեռօնով օծելով չեն բաւականանում, այլ երբեմն մնապաշտ ծնողների թախանձանքներին զիջանելով և նրանից առաջարկած մի քանի րուբլիներին ակնկալելով խմացնում էլ են մեռօնը»:

—

ԱՐԴՈՒԻՆԻՑ մեզ գրում են հետևեալը. «Մշակ» լրագրի № 50-ում կարդալով Թէլաւի շրջակայքում ծառերին վնասող ճիճուների երևոյթը, զարմացանք, որովհետև երկու տարի է, որ Թէլաւի թղթակցի նկարագրած բազմա ճիճուները Արդուինի և գլխաւորապէս Արդանուջի շրջականերում մեծ քանակութեամբ տարածված են: Այդ ճիճուներին մեր տեղական բարբառով «խումզա» անունն ենք տալիս: Այդ ճիճուն, որպէս Թէլաւում, նոյնպէս և այս տեղեր խաղողի որթերին չէ վնասում, այլ ուրիշ պտղատու և բողբոջազարդ ծառերը խպառ մերկացնում և ոչնչացնում է: Ուստի վատ չէր լինի, եթէ Թիֆլիսի Գիւղատնտեսական ընկերութիւնը սրան ոչնչացնելու մի միջոց գտնէր (ըստ որում Թելաւցիք ևս նոյն ընկերութեան ուշադրութիւնը հրաւիրել են այդ բանի վրա) և հրատարակէր ի գիտութիւն»:

—

Թիֆլիսի եկեղեցիների բարեկարգութեանց վերատեսուչ Մուշեղ քահանայ Տէր-Ղևոնդեանցը խնդրում է մեզ տպել հետևեալը. «Արդէն վաղուց լրացել է Թիֆլիսի Հրեշտակապետաց և Աւետեաց եկեղեցիների երեցփոխանների ծառայութեան եռամեայ շրջանը, ուրեմն նոր երեցփոխանների ընտրութիւններ պէտք է լինեն այդ տեղերում: Ուստի սրանով պատիւ եմ համարում ինձ հրաւիրելու յիշեալ եկեղեցիների պ. պ. ծխականներին շնորհ բերելու նոյն եկեղեցիները նախ՝ Հրեշտակապետաց եկեղեցին առաջիկայ յունիս ամսի 2-ին, շաբաթ երեկոյեան 5 ժամին: Ապա Աւետեաց ս. Աստուածածնայ եկեղեցին նոյն ամսի 3-ին, կիրակի առաւօտեան 11 ժամին: Ընտրութիւնները կը կատարվեն համաձայն Հրահանգի գ. դ. և ե. յօդուածների, մեր հսկողութեան ներքոյ, գաղտնի քուէարկութեամբ»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Վան, 8/20 մայիս 1884

Խրիմեան Հայրիկի կաթողիկոսութեան համար մեծ ոգևորութիւն կայ, ոչ միայն Վասպուրականի մէջ, այլ և Տաճկա-Հայաստանի գլխաւոր վիճակ-

---

ցնում. պատասխանեցէք ուրեմն. «Ձայն ի բազմացին» հայհոյելու տեղ աշխատեցէք հերքել նրա գրածները (այդ մի փոքր դժուար է ի հարկէ, դրա համար փաստեր են հարկաւոր և ոչ թէ փողոցային հայհոյանքներ), գրանով թէ գործին ծառայած կը լինէիք և թէ օգնած ճշմարտութիւնն իմանալու: Իսկ թէ «Ձայն ի բազմաց»-ը այս է, այն է, դրանք լոկ խօսքեր են. ինչով էք դուք բարձր «Ձայն ի բազմացից», ձեր բարոյականութիւնով, ձեր անշահախնդրութիւնով... շատ միամիտ էք կարծում դուք ընթերցողներին: Գուցէ «Ձայն ի բազմացը» դատապարտելի է նրա համար միայն, որ ձեզ չափ ճարպիկութիւն և ընդունակութիւն չունի ազգային կովի մօտ նստելու և կթելու նրան:

Ահա ձեր քանի օր առաջ ունեցած համոզմունքները և ուղղութիւնը, որը իբրև զէնք ձեզ է վիրաւորում այսօր: Այժմ պարզ տեսնում էք ձեր լոգիկան, ձեր հակասութիւնները, ձեր դատողութիւնը, տեսնում էք որ մի շաբաթվայ ընթացքում մոռացաք ձեր հաւատը, սկզբունքը, նշանաբանը. տեսնում էք որ դուք որքան ողորմելի խմբագիր էք, դուք, որ կիսավայրենի ազգ (ներիր, ով ազգ) պէտք է կրթէք, որքան կարօտ էք կրթութեան. տեսնում էք, որ դուք սայլկեան չէք, այլ ուղիղ սոփեստական և որքան բոբիկ հրապարակախօսի պաշտօնում. տեսնում էք որ մարդ չէք կրթում, այլ մարդ էք քերթում...

Պ. Սպանդարեան, սա էլ կաթող. ընտրելիների կենսագրութիւններ չը գրել և յետոյ գրելը դառաւ, սա էլ ընտրելիների անուններ չը տալ և յետոյ տալը դառաւ, սա էլ իր դիմակը ուրիշի երեսը գնելը դառաւ, սա էլ ակնոցներ խցկել և բողազը ճօթելը դառաւ... որ մէկը ասեմ:

2. Բայց եթէ ես իմ անունս չեմ ստորագրել, այլ «Ձայն ի բազմաց» եմ գրել, դա ոչ նրա համար է որ ամաչել եմ և ոչ նրա համար, որ երկնչել եմ, այլ դրա պատճառը նախ՝ իմ անբռնաբարելի իրաւունքս է (երբ պ. Սիմէօնեանը մասխարաչիի գտակը ծածկում է և «Փաղքցի» ստորագրութեամբ ամբոխին ծիծաղեցնում, այդ դէպքում էլ մինչև անգամ ոչ ոք իրաւունք չունի նրան ասել. дуракъ! далой колпакъ, և երկրորդ ես «Ձայն» ստորագրեցի որպէս զի ձայնովս հետաքրքրվեն և ոչ—ա ն ո ւ ն ո վ ս, որ չը լինի թէ անունովս զբաղվեն և խնդիրը մոռացման տան:

Իսկ դուք, պ. Սպանդարեան, որ յայտնեցիք իբրև թէ «Ձայն ի բազմացի» տարիքը, հասակը, պաշտօնը, ինչ մի նոր բան ասացիք հայ ընթերցող աշխարհին: Չէ՞ որ դուք ինչ որ իբրև գիւտ ասացիք, ես հէնց իմ յօդուածիս մէջ եմ ասել. ես խօ չեմ ասել ես ազնուապետական տոհմից եմ, ինչպէս դուք. ես խօ չեմ ասել ես քաղաքական տնտեսութեան դոկտոր եմ, ես խօ չեմ ասել «մեր միջի միակ մարդը հէնց ես եմ», ես խօ իմ լուսանկարներս չեմ ուղարկել Կ. Պօլիս ցրվելու (անշուշտ յիշում էք 1882 թ. «Մշակ»-ի Կ. Պօլսի թղթակցից Մ. Վ. ստորագրութեամբ նամակը): Ես ոչ մէկը չեմ ասել, այլ ասել եմ. «ես մի պարզ ընթերցող եմ...» վերջումն էլ այդ հաստատելու համար ստորագրել եմ «Ձայն ի բազմաց»:

Ուրեմն էլ ինչ մի նոր բան ասացիք ձեր յայտնութիւններով (որ իրաւունք էլ չունէիք ասելու): Ամեն մարդ գիտէ որ «մի պարզ ընթերցող», մի «Ձայն ի բազմաց» կունենայ մի պաշտօն, մի արհեստ, ուրեմն ինչ նոր բան ասացիք Է: Աչքակապութիւն արիք միայն, պարոն:

Եթէ անունս ու ազգանունս էլ հրատարակէք՝ դարձեալ մի նոր բան չի իմանայ ընթերցող հասարակութիւնը, որովհետև նա գիտէ որ ամեն մարդ ունի մի անուն և մի ազգանուն. ուրիշ բան է եթէ այդ անունը արտասովոր է մի խայտառակութեամբ, ինչպէս օրինակ եթէ այդ անձը հանրածանօթ մի խաբեբայ կրթական առաքեալ է կամ օ ր ի ո ր դ ա ց դպրոցից վռնդված մի ուսուցիչ:

Բայց բարեբաղդաբար «Ձայն ի բազմաց»-ը ոչ մէկի պէս է և ոչ միւսի, նա մի «պարզ ընթերցող» է, որը իր ապրուստը հայթայթելու համար աւելի նախապատիւ է համարում համեստութեամբ ծառայել քան թէ կ է ս օ ր ի ց յ ե տ ո յ հ ա յ ր ե ն ա ս է ր դ ա ռ ն ա լ և դուրս գալ հրապարակ պահպանողական—ազատամիտ—արմատական—սոցիալեան—քաղաքական—գրականական—միակ—ամենօրեայ թերթ հրատարակել և սոփեստութիւններ, հակասութիւններ, գրպարտութիւններ, հայհոյանքներ տարածել ի սփիւռս աշխարհի:

Եւ որքան երջանիկ եմ ես, որ ոչ «մեր միջի միակ մարդը» եմ և ոչ քաղաքական տնտեսութեան դօքտոր (?), ապա թէ ոչ ես էլ դուրս կը գայի թէ պէտք է լրագիր հրատարակեմ և մրցեմ, որովհետև «մրցութիւնը լրագրութեան մէջ կեանք է, իսկ վաճառականութեան մէջ կայծկութիւն» ըստ քաղաքական—տնտեսութեան դօքտորի «խորին համոզման»:

3. «Նոր- Դար»-ը ասում է որ ես «մի ժամանակ էլ ձանձրացնում էի իրան իմ օդային յօդուածներով»: Ահա մի նշանաւոր ստախօսութիւն էլ:

Ես «Նոր-Դար»-ի ոչ խմբագրատան և ոչ խմբագրի հետ յարաբերութիւն չեմ ունեցել որ նրան ձանձրացնեմ:

Բայց եթէ «Նոր-Դար»-ի կուսակից և պ. Սպանդարեանի մտերիմ բարեկամ պ. X-ի հետ իմ վաղուց ի վեր ունեցած բարեկամութիւնը և նամակագրութիւնը, որոնց միջոցով շատ անգամ խօսել ենք «Նոր-Դար»-ի համար, պ. Սպանդարեանը (և գուցէ ինքը պ. X. էլ) համարում է՝ ոչ թէ մասնաւոր անձանց մէջ եղած նամակագրութիւն, այլ ուղղակի յարաբերութիւն իմ և խմբագրատան մէջ, այստեղ ես ստիպված եմ խոստովանել, որ «Նոր-Դար» լրագիրը ինքը շատ և շատ ձանձրացրել է ինձ իր անվերջանալի խնդիրքներով, որպէս զի այդ ձեռնարկութեան օգնեմ, թղթակցեմ, աշխատակցեմ և ոչ երբէք ես նրան:

Սակայն ես բաւականացել եմ ուղարկել իմ բարեկամ պ. X-ին, զիջանելով նրա խնդրանաց, միմիայն ե ր կ ո ւ յօդուած, (յօդուածներ, որոնք որ և է կուսակցութեան գոյն չունեն և ինչպէս «Նոր-Դար» լրագրում, այնպէս էլ Զէյթունի լրագիրներում կարելի է հրատարակել):

Այդ յօդուածներից մէկը՝ «Հասարակութիւն և հասարակական գործիչ» վերնագրով հրատարակված է «Նոր-Դար»-ի № 30 մէջ: Պ. Սպանդարեան, գրուածքս հրատարակում էք ձեր թերթում, իսկ այսօր անունը դնում օդային, այստեղ ո՞վ է մեղաւոր, խմբագիրը թէ յօդուածագիրը: Եւ ինչու այն ժամանակ մոռացաք ծանօթութեամբ ասել որ այս յօդուածի հեղինակը մի պատանի է, մի ծառայող է, մեզ ձանձրացնում է: Տեսնում էք, պարոն, որ տ ա կ տ ասած բանը չունէք ձեզ...

Իսկ երկրորդ յօդուածս կեանքից վեր առած մի «պատկեր» է, որը իմ բարեկամ պ. X օրերումս ինձ յետ է դարձրել այն հասարակ պատճառով թէ մինչդեռ շուտով պէտք է հրատարակվէր «Նոր-Դար» լրագրում ձեր ուղարկած պատկերը՝ «Մշակ»-ի մէջ դուրս եկաւ ձեր «Հաշիւ» վերնագրով յօդուածը, որից յետոյ բնական է որ ձեզանից խիստ և կծու լեզուով քննադատված «Նոր-Դար»-ում ձեր մի ուրիշ աշխատութիւնը անհնար է հրատարակել: (Շատ էլ իրաւացի է ըստ հայկականին):

—

Միանգամ ընդ միշտ պատասխանած լինելով «Նոր-Դար» և «Մեղու» լրագիրներին, նրանց միամիտ, բայց անկեղծ խորհուրդ եմ տալիս:

ա. Ընդդիմախօսութեանց ժամանակ քաղաքավարի եղէք և ոչ վայրահաչ և յիշոցաբան, այն ժամանակ ձեր ընդդիմախօսներն էլ ձեր լեզուով կը խօսեն ձեզ հետ:

բ. Խնդիրը թողած ընթերցողների աչքը թոզ մի փչէք և բուն խնդրից մի հեռանաք, մանաւանդ թէ միշտ գրուածքով հերքեցէք և ոչ թէ գրողով (բայց ի հարկէ Այվազեան խաբեբայի պէս հանրածանօթ սրիկաներից հեռու կացէք): Եթէ գրուածքը հերքէք, գրողը ինքն ըստ ինքեան կը խորտակվի, հարկ չը կայ դրա համար կենսագրութիւններ գրել: Մանաւանդ թէ զգուշացէք կենսագրութիւններից, որովհետ...

գ. Երբ մի որ և է խնդրի համար լրագրական վէճ է բացվում, կամ զգուշութեամբ և խոհեմութեամբ լռեցէք, կամ մի այնպիսի բան ասացէք որ լռելուց լաւ լինի:

Բայց եթէ դուք դարձեալ կը շարունակէք ստել, խաբել, զրպարտել, ինքներդ ձեզ հակասել, սոփեստութեանց դիմել, ընդհանուրը մանաւոր դարձնել, խնդիրը վէճի, սկզբունքը կենսագրութեան և ընթերցողների աչքը թոզ կը փչէք և ձեր սեպհական համոզմունքները ազգի վիզը կը փաթաթէք և նրանից լեզուից խօսէք, իսկ ընդդիմախօսներին բարաններով կը փախցնէք, կը հայհոյէք, կը սպառնաք—այն ժամանակ կրկին և կրկին անգամ կապացուցանէք որ «Մեղու» և «Նոր-Դար» լրագիրներ են, իսկ դուք, պարոններ,—լրագրական բաշիբոզուկներ:

Ձայն ի բազմաց

ներին: Երեք օր յառաջ Մուշէն Խանդալեան, Բենեամին և Գրիգոր Աբգարեան ստորագրութիւններով հեռագիր եկաւ այստեղ թէ Մուշի մէջ 7000 ստորագրութիւնով ցանկութիւն կը յայտնեն Խրիմեան Հայրիկին Էջմիածնի կաթողիկոսական աթոռին վրա տեսնելու. բայց Մուշէն արտասահման հեռագիր չը լինելուն համար, կը դիմեն Վանի որ իրենց այդ ցանկութիւն յայտնեն Էջմիածնի Սինօդին: Պօղոս եպիսկոպոս այստեղ չէ. մի քանի օրէ ի վեր գնացած է Անապատի վանքի այցելութեան. ուստի իր փոխանորդ Արժ. Ղևոնդ վարդապետ Փիրղալէմեան հեռագրով հաղորդեց Մուշեցիների այդ ցանկութիւնը Էջմիածնի Սինօդին և «Մշակի» և «Արձագանքի» խմբագրապետներին որոնք հաւանօրէն Էջմիածնի կը գտնուէին նոյն օրեր:

Արդէն մէկ շաբաթի չափ յառաջ Վանի ժողովուրդը դարձեալ գումարումներ անելով 12,000 ստորագրութեամբ հեռագրեցին Էջմիածնի Սինօդին և Թիֆլիս «Մշակի» և «Արձագանքի» խմբագրութիւններին թէ ժողովուրդը կը ցանկայ Խրիմեան Հայրիկին տեսնել Էջմիածնի Կաթողիկոս: Մեր նահանգային ազգային ընդհանուր ժողովն ալ թարգման լինելով ժողովրդի այս ոգևորութեան և բուռն բաղձանքին, իր դիւանի (Ատենապետ—Հայրապետ Ճանիկեան, Ատենադպիր—Տիգրան Ամիրճանեան) միջոցով պաշտօնապէս հաղորդած էր ժողովրդի ցանկութիւնը և ոգևորութիւնը Էջմիածին Սինօդին և Թիֆլիս «Մշակ» և «Արձագանք» լրագիրներին: Երկու օր յառաջ, Էջմիածնէն Նորին գերազանցութեան պետական խորհրդական Մէլիք Մեհրաբօվի ստորագրութեամբ հեռագիր եկաւ Վանի ռուսական հիւպատոսարանին թէ Ճանիկեան և Ամիրճանեան Վասպուրականի նահանգային ընդհ. ժողովի պաշտօնատարներն են և ժողովրդի ներկայացուցիչներն են ըստ օրէնի թէ ոչ: Որովհետև Ռուսական հիւպատոս կամսարական բէկ դեռ վերադարձած չէ Վան և իր մեկնած ժամանակ, անգլիական դեր հիւպատոս պ. Էյրըսի յանձնած է ռուսական հպատակների պաշտպանութիւնը և նոցա գործերի կարգադրութիւնը, ուստի պ. Էյրըս, Կամսարական բէկին իբր ներկայացուցիչ,հեռագրով պատասխանեց Մէլիք Մեհրաբօվի հարցումին և հաստատեց յիշեալ պարոնների պաշտօնական հանգամանքը:

Պ. Էյրըս դեռ չէ մեկնած Վանէն. կը սպասէ Կ. Պօլսի դեսպանատունէն ստանալիք վերջին հրահանգներին: Այս տեղէն Իգդիրի ճանապարհով պիտի անցնի երթայ ձեր կողմէն Լօնդօն:

Մեր ազգային սահմանադրութեան 24-դ տարեդարձը այս տարի մայիս 27-ի կիրակի օրը չքեղապէս տօնելու համար, այժմէն սկսած են պատրաստութիւններ տեսնել այստեղ: Այդ հանդէսը, որ ճաշկերոյթով մը տեղի պիտի ունենայ, դրամական ինչ հասոյթ որ ունենայ, նոյն հասոյթով տետրակներ պիտի տպագրվին Հայաստանի ժողովրդին բացատրելու համար Սահմանադրութեան ոգին, թէ ինչ օգուտներ կրնան յառաջ գալ Սահմանադրութենէն, թէ ըստ Սահմանադրութեան ինչ են ժողովրդին իրաւունքներն ու պարտքերն. վերջապէս ժողովրդին պիտի խօսվի մի քիչ ալ քաղաքական առաքինութիւնների վրա:

Մեր ժողովուրդը քաղաքական, կամ թէ. սանկ ազգային, առաքինութիւններով դեռ ոգևորված չէ որչափ որ հարկ է. սակայն նրա կրօնական եռանդը շատ դիւրավառ է: Ես էլ գրած էի նախորդ նամակիս թէ Այգեստանի Արարք թաղի եկեղեցին կը վերանորոգեն և մեր առաջնորդական տեղապահ Պօղոս սրբազանը թաղական խորհրդին հետ սաստիկ եռանդով կաշխատի եկեղեցու շինութեանը: Մինչև անգամ ես նշանակեցի թէ սրբազանը իր եռանդին սաստկութենէն չափազանցութիւնների ալ կը դիմէ և բռնութիւն կը բանցունէ խեղճերին և աղքատներին ալ օգնել տալու համար այս շինութեան նուիրական գործին: Բայց որչափ ուրախալի է տեսնել որ մեր ժողովուրդէն շատեր ալ ինքնայօժար կը դիմեն աշխատել և օգնել այս հանրօգուտ գործին: Դուք կը տեսնէք այժմ Այգեստանի մէջ, մանաւանդ կիրակի օրերն, որ ահագին բազմութիւն հայերի ուրախութեամբ պօռալով, երգելով, նաղարա զուռնան ալ իրենց ձայնակցած, մեծ հանդէսով կը տանին Արարքի եկեղեցւոյ շինութեան կը նուիրեն այն ծառեր որ իրենց պարտէզէն կամ տան առջևի ծառուղիէ կտրած հանած են և որ այժմ իրենց ուսերին վրա բարձած կը տանին: Ուրիշ մի խումբ մարդիկ ալ մի սայլ գտած, եղների տեղ իրենք լծուեր և հալա հալայով, ուրախութեան աղաղակներով կը քաշեն կը տանին Արարք իրանց նուիրած ծառերն: Այս դիպուածներ ցոյց կը տան թէ գաւառի հայ ժողովուրդը առիթ կը գտնայ երբ խնդիրը կրօնական է և մի կրօնական հոգևորէ իրեն:

Հրանտ

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պ. ՇԱՀՎԵՐԴԵԱՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ, Թիֆլիսում, ընդունվում է Կ. Պօլսի **„ԱՐԵՒԵԼՔ“** լրագրի բաժանորդագրութիւնը: ‚‚Արևելք‘‘ լրագրի բաժանորդագինն է՝ տարեկան . . . . 20 ր.

վեց ամսվանը . . . . 10 ր.

Հատով ծախվում է . . . . . . 10 կ.

Բաժանորդագրութիւնը ընդունվում է ամեն ամսի 1-ին և 15-ին:

1—20

‚‚ԿԱՎԿԱԶ ԵՒ ՄԵՐԿՈՒՐԻ‘‘ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԸ (Վօրօնցօվսկայա Նաբէրէժնայա, Ջիթախօվի տուն) ընդունում է բեռներ հասցնելու համար՝ Պետերբուրգ, Մօսկվա և Կասպից ծովի ու Վօլգա գետի բոլոր նաւահանգիստները: 1—3

Վրաստանի և Իմէրէթի Հայոց վիճակային կօնսիստօրիայի ատենի մէջ նշանակած է աճուրդ սոյն յունիս ամսոյ 8-ին, առանց կրկնաճրդի, կապալով տալու համար Էջմիածնապատկան երկու կրպակները, մինն Քուրքչիլեանայի և միւսն փռանի թաղի: Անդամ՝ կարապետ քահանայ Տէր-Սարգսեան:

1—3

2,000 ամենից ՀՌՉԱԿՎԱԾ բժիշկներ վկայում են և խորհուրդ են տալիս

ԴԿ. ՊՕՊՊԻ

ԳՏԱԾ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ԱՏԱՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

բերանը և ատամները պահպանելու այժմ գոյութիւն ունեցող որպէս ամենալաւ միջոցներ: 30 տարվայ ընթացքում փորձված

ԱՆԱՏԵՐԻՆԵԱՆ ԲԵՐԱՆ ՈՂՈՂԵԼՈՒ ՋՈՒՐ ԴԿ. Ի. Գ. ՊՕՊՊԻ ՎԻԷՆՆԱՅՈՒՄ,

աւստրիական պալատական ատամնաբոյժի, ոչնչացնում է ատամնացաւը, բժշկում է հիւանդ լնդերքը, պահպանում դ մաքրում է ատամները, ոչնչացնում է վատ հոտը, թեթևացնում է մանուկների ատամների բուսնելը, պահպանող միջոց է դիֆտէրիտի դէմ, անհրաժեշտ է հանքային ջրեր գործածելու ժամանակ. մի շիշը արժէ 1 ր. 50 կ., կէս շիշը 1 ր. և $1/3$ շիշը 60 կոպէկ:

Վիեննա քաղաք, Բոգներգասսէ № 2

Ատամնային փոշի խոտերից, արդէն կարճատև գործածութիւնից յետոյ ատամները կատարելապէս սպիտակացնում է, չը փչացնելով նրանց: Իւրաքանչիւր կարօբկայի գինը 70 կ.:

Ատամնային օծանելի պաստապակէ կարօբկաներում 1 ր. 20 կոպ., փորձված միջոց է ատամները մաքրելու համար:

Ատամի անուշահոտ պաստա բերանի ներքին մասը և ատամները առողջ պահպանելու համար, մի կտորը արժէ 35 կոպ.:

Ատամային պլօմբա ամենաօգնող միջոցը դատարկ ատամները անձնապէս պլօմբելու համար: Փոքրիկ կարօբկայի գինն է 2 րուբլ:

ՊՕՊՊԻ ԽՈՏԻ ՍԱՊՈՆ

ոսքինների, բշտիկների, երեսի բծերի, ելունդների, կաշա մազերի և բուտօնների, քոսի, ընդհանրապէս կաշու հիւանդութիւնների և անմաքրութիւնների դէմ:

Ծախվում է Թիֆլիսում դեղատան ապրանքների առևտրի Կովկասեան ընկերութեան մէջ: (շ.—1)

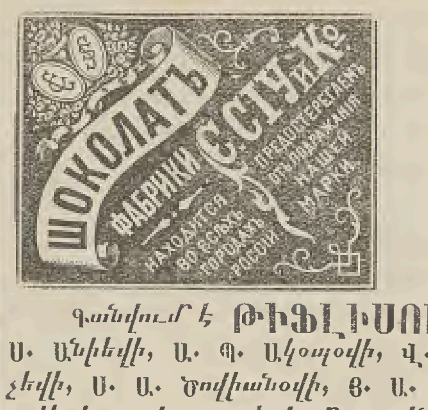

ՇՕԿՕԼԱՏ ԵՒ ԴՐԱԺԷ

Ս. ՍԻՈՒ ԵՒ ԸՆԿ.

ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ՄՕՍԿՎԱՅԻ ՄԷՋ

Գտնվում է **ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ** հետևեալ մագազիններում. Գ. Մ. Կօղաձէի, Ս. Անիեվի, Ա. Պ. Ակօպօվի, Վ. Ֆ. Սիտօվի, Ն. Ա. Եղիազարօվի, Գ. Ա. Բեհաղչեվի, Ս. Ա. Ծովիանօվի, Յ. Ա. Բաբանսօվի, Յ. Ի. Գուրգենօվի, Ի. Ա. Նեանդուլօվի և ուրիշ շատերի մագազիններում, նոյնպէս և ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ երկրի միւս բոլոր քաղաքներում:

6—20 (15—30)

ՍՏԱՄՈՔՍԱՅԻՆ ՑԱՒԵՐԸ

ՊԷՊՍԻՆԵԱՆ ԳԻՆԻ „ԲՈՒԴՕ“

Այս գինին շատ համեղ է և 25 տարիների ընթացքում աջողութեամբ գործ է դրվում հետևեալ դէպքերում. ԱԽՈՐԺԱԿԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ, ՍՏԱՄՈՔՍԻ ՑԱՒԵՐ, և ԱՆԿԱՆՈՆ ՄԱՐՍՈՂՈՒԹԻՒՆ:

Պէպսին „Բուդօ“ ճանաչված է Փարիզի բժշկական Ակադեմիայից և ստացել է առաջին մեդալներ հետևեալ աշխարհահանդէսներին՝ ՓԱՐԻԶԻ 1867 թ., ՎԻԷՆՆԱՅԻ 1873 թ. ՖԻԼԱԴԷԼՖԻԱՅԻ 1876 թ. ՓԱՐԻԶԻ 1878 թ.:

Paris: Hottot—Boudault, 7, Avenue Victoria.

Կովկասի համար պահեստ. ԴԵՂԱՏԱՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ԱՌԵՒՏՐԻ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԹԻՖԼԻՍԻ ՄԷՋ:

25—80 (ե. շ.)

Զ. Գրիգորեանցի ‚‚Կովկասեան Գրավաճառանոցի‘‘ Հրատարակութեամբ

Լոյս Տեսաւ

Յ. ՆԱԶԱՐԵԱՆՑԻ

յօրինած

ԸՆՏԻՐ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ

անունով աշխատասիրութեան Երկրորդ մասն

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Գինն է 1 ռ. 25 կ.: Գումարով առնողներին 1 ռ.:—Գիրքը բաղկացած է 4 մեծադիր երեսից:

Նոյն տեղում ծախվում է մի և նոյն գրքի Առաջին մասն—ԱՐՁԱԿ, միևնոյն գնով:—Գիրքը բաղկացած է 470 մեծադիր երեսից: 3—3

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՄԲ ԳՆԴԱՊԵՏ ՄԵԼԻՔ-ՀԱՅԿԱԶԵԱՆԻ

Լոյս տեսաւ

ԴՐ. ԱՒ. ԱՐԱՍԽԱՆԵԱՆՑԻ

‚‚ՀՈՂԻ ԱՐԴԻՒՆԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ և ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ‘‘,

որի նիւթը վերցրած է հեղինակի 1883 թուին կարդացած քաղաքատնտեսական երկրորդ դասախօսութիւնից և ներկայացրած աւելի մշակված ձևով:

Գինն է 40 կոպ. կանխիկ վճարելի: Ծախվում է՝ կենդրոնական գրավաճառանոցում, Կովկասեան գրավաճառանոցում և հեղինակի մօտ, որին պիտի դիմել՝ Тифлисъ, Лабораторная ул., № 5.

Հրատարակութեան բաժանորդներին կուղարկվեն օրինակները անվճար:

Բոլոր եօթը դասախօսութիւններին ստորագրվել ցանկացողները վճարում են Թիֆլիսում 1 ր. 50 կ., Թիֆլիսից դուրս 1 ր. 65 կ.:

Նորա բաժանորդները կը ստանան առաջին դասախօսութիւնը.—‚‚Ազգաբնակութիւնը և ազգաբնակչական շարժումները, որի հատի գինն է 40 կոպ.:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

Ս. ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆԻ

ԱՄԵՆԱԿԱՐԵՒՈՐ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ամեն տեսակ վաճառականների համար և մատչելի ձեռնարկ իւրաքանչիւրի համար, որ կամենում է ուսումնասիրել առևտրական գործողութիւնները ու հաշուապարութիւնները:

„ՋԵՌՆԱՐԿ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՀԱՇՈՒԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ“

վաճառվում է՝ կենդրօնական գրավաճառանոցում, պ. Շահվերդեանի պավիլիօնում, պ. Եփրեմ Ծատուրեանցի լամպային մագազինում, պ. Տէր-Սարգսեանի թղթավաճառանոցում և եղբարց Ծովիանովների բանկային գրասենեակում:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են այս հասցէով. Въ Тифлисъ, Сололакская улица, домъ Корганова, Учредителю ‚‚Коммерческихъ курсовъ‚‚ Степану Мануэльянцу. Գինն է 2 րուբլի, (առաքումն ձրի): Նոյն տեղից կարելի է ստանալ ձրիապէս Առևտրական կուրսերի ծրագիրը և կանոնները:

8—10